

II.7

Etične vsebine pri delu psihologa v medicini dela, prometa in športa

Marija Molan
Matej Čeh

Povzetek

Delo psihologa na področju varovanja zdravja delavcev, kamor sodijo aktivnosti na področju medicine dela, prometa in športa, je osredotočeno na prepoznavanje in zagotavljanje ustreznih vedenjskih oblik, ki omogočajo varovanje zdravja delavca samega, sodelavcev, okolja in uporabnika. Pomembno je sodelovanje v postopku ocenjevanja tveganj, kamor sodita prepoznavanje zahtev in obremenitev na delovnem mestu kakor tudi psihološka ocena posameznika, njegovega funkcioniranja ter zmožnosti učinkovitega in varnega vedenja. Zakonodaja določa okvirne predpise. V postopku dela je psihologu prepuščena strokovna ocena posameznikovega funkcioniranja tako, da se omogoči varovanje njegovega zdravja in zagotavljanje varnosti. Pri tem se lahko pojavi razkorak med trenutnim interesom posameznika in realno oceno psihologa o posameznikovem funkcioniranju. Psiholog se sreča z etičnimi dilemami spoštovanja temeljnih človekovih pravic, avtonomnosti, samoodločanja kot tudi načeli poklicne in strokovne kompetentnosti ter odgovornosti. Pomembna je neoporečna profesionalna ocena funkcije posameznika v postopku ocenjevanja. Ocena mora biti izvedena

Molan, M., in Čeh, M. (2023). Etične vsebine pri delu psihologa v medicini dela, prometa in športa. V V. Poštuvan in M. Čerče (ur.), *Psiholog v dilemi: etične vsebine in etična zavest v praksi* (str. 237–251). Založba Univerze na Primorskem. <https://doi.org/10.26493/978-961-293-275-6.237-251>

čim objektivneje, ob upoštevanju uporabljenih diagnostičnih postopkov in psihološke evalvacije. Profesionalna izvedba psihološkega pregleda in ocena funkcije preprečuje ustvarjanje moralnega dolga zaradi morebitnega razkoraka med interesi osebe, ki je v postopku ocenjevanja, in profesionalno oceno psihologa, ki izvaja evalvacijo.

Ključne besede: zahteve in obremenitve pri delu, zagotavljanje varnosti v delovnem okolju in prometu, zagotavljanje varnega vedenja, ocena psihičnega funkcioniranja za delo, promet in šport, zakonska ureditev

Uvod

V dejavnosti varovanja zdravja delavcev, ki predstavlja osnovno in najpomembnejšo aktivnost na področju medicine dela, prometa in športa, je osnovni zakon, ki opredeljuje to aktivnost, Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1) (2011).

Poleg tega zakona na področje dejavnosti medicine dela, prometa in športa posegata tudi Zakon o pravilih cestnega prometa (ZPrCP) (2021) in Zakon o orožju (ZOro-1-UPB1) (2005). Ta dva zakona posvečata večjo pozornost zagotavljanju varnosti prebivalstva. Zakon o varstvu pred ionizirajočimi sevanji in jedrski varnosti (ZVISJV-UPB2) (2004) pa poleg varovanja zdravja delavcev, ki delajo v teh objektih, nalaga tudi skrb za varovanje okolja in preprečitev jedrske nesreče.

V dejavnosti varovanja zdravja delavcev se psihologi srečamo z nalogo zagotoviti učinkovito vedenje, ki bo preprečilo škodo osebi, ki delo opravlja, in zagotovilo varnost njenih sodelavcev, okoliškega prebivalstva ter okolja. Zagotavljanje varnega in učinkovitega vedenja je najpomembnejša naloga psihologov v dejavnosti varovanja zdravja. Da bi psiholog to lahko dosegel, mora skrbno in sistematično načrtovati ter izvesti psihološko ocenjevanje, mu nameniti dovolj časa ter pripraviti kakovostno interpretacijo testiranj, intervjujev in opazovanj. Na tem mestu velja opozoriti tudi na zahtevano kompetentnost psihologa, ki mora imeti ustrezno teoretično in praktično predznanje. K temu ga zavezuje tudi člen 3.12. *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019), ki govori o zavedanju psihologa, da z napačnim ravnanjem s sredstvi za psihološko ocenjevanje (izvedba, vrednotenje, interpretacija rezultatov) lahko povzroči nepopravljivo škodo posamezniku, stroki in družbi, zato je tudi v primeru, ko sme uporabljati določeno ustrezno kategorizirano sredstvo za

psihološko ocenjevanje, dolžan sam presoditi, ali mu njegovo teoretično in praktično znanje, razumevanje, delovne izkušnje in dodatna usposobljenost dovoljujejo kompetentno uporabo določenih sredstev za psihološko ocenjevanje. V primeru dileme presodi uporabo sredstva za psihološko ocenjevanje s strokovno kompetentnim kolegom, ki to sredstvo uporablja pri poklicni dejavnosti.

Zakonodajalec je z zakoni poskusil urediti razmerja med posameznikom in njegovim okoljem ter zagotoviti učinkovito vedenje, ki ne ogroža ne njega, ne sodelavcev, ne okolja, pri tem pa posega v možnost uveljavljanja pravic posameznika. Pravica do dela je ustavna pravica vsakega posameznika. Posameznikova pravica do dela in njegova želja opravljati delo pa lahko prideta v nasprotje z željami ter s potrebami ostalih. Po osnovni zakonodaji s področja varovanja zdravja delavcev je obveza delodajalcev zagotoviti delovno okolje in način izvajanja dela tako, da se prepreči ali obvlada tveganje za posameznika, sodelavce ali širše okolje. Posameznik s svojim vedenjem ne sme ogrožati drugih, kljub temu, da bi sam želel izvajati neko aktivnost. Pri tem se psiholog sreča z *etičnim načelom spoštovanja in ščitenja pravice obravnavančca o samoodločanju in avtonomiji* (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 1.2 in 1.3).

Zdravje v delovnem okolju predstavlja stanje telesnega, duševnega in socialnega blagostanja, ne samo posameznika, temveč vseh, ki vstopajo v delovno okolje. Z učinkovitim izvajanjem dejavnosti in ustrezno izvedenimi aktivnostmi na področju psihologije v dejavnosti varovanja zdravja delavcev lahko zagotovimo dobro počutje ter ohranjanje zdravja v najširšem pomenu tako posameznika kot tudi njegovih sodelavcev. Če psiholog krši zakonodajo in etične standarde na tem področju, je vprašljivo zagotavljanje dobrobiti zdravja in varnosti delavcev v najširšem pomenu.

Človek in delo

Izjava o varnosti z oceno tveganja

Delodajalec mora v delovnem okolju zagotoviti vse ukrepe, ki bodo preprečili, da ne bo prišlo do poškodb, bolezni ali okvar zdravja in bodo posamezniku omogočali realizacijo pravice do dela. Za zagotavljanje varnosti v delovnem okolju odgovornost prevzema delodajalec. Posameznik mora s svojim vedenjem spoštovati vse predlagane ukrepe tako, da ne bo prihajalo do ogrožanja njegove varnosti, da ne bo povzročena škoda njegovemu zdravju in zdravju sodelavcev ter uporabnikom storitev, ki se v delovnem okolju izvajajo. V okviru ocene tveganja so identificirana osnovna

tveganja na delovnem mestu ter predvideni ukrepi za odpravo in obvladovanje prepoznanih tveganj. Ti ukrepi so usmerjeni tudi v varno vedenje, spoštovanje vseh predpisanih ukrepov, ustrezno izvajanje dela ter ustrezno uporabo sredstev za delo in tehnologijo. Ocena tveganja je dokument, ki ga pripravijo strokovnjaki za področje zagotavljanja varnosti, pooblaščen izvajalci za varnost in zdravje, izvajalci medicine dela, sodelovati pa morajo tudi psihologi, predvsem v delu zagotavljanja učinkovitega vedenja.

V izjavi o varnosti, ki je krovni dokument delodajalca, ki poveže ocene tveganja za vsa delovna mesta v delovnem okolju, se delodajalec zaveže k zagotavljanju izvajanja vseh predlaganih ukrepov. V okviru sprejemanja predlogov ocene tveganj s predlaganimi humanizacijskimi ukrepi sodelujejo tudi pooblaščen predstavniki zaposlenih, ki zagotavljajo spoštovanje predlaganih ukrepov tudi med delojemalci. Izjava o varnosti je ključni dokument, ki zaveže oba, delodajalca in delavca. Delodajalca zavezuje, da zagotovi ukrepe za odpravo in obvladovanje tveganj, delojemalce pa, da te ukrepe spoštujejo in s svojim vedenjem ohranjajo varnost ter zagotavljajo varovanje zdravja. V okviru predlaganih ukrepov so predvideni tudi predhodni, obdobjni in usmerjeni zdravstveni pregledi. Namenjeni so preprečitvi izpostavljenosti tveganjem, ki bi jih povzročila posameznikova nezmožnost vedenja, ki zagotavlja varnost. V okviru teh pregledov sodeluje tudi psiholog, ki *mora* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) *svoje področje dela poglobljeno* (in ne površno) *obvladati* (čl. 2.3.), hkrati pa *mora biti pri izboru psiholoških postopkov, metod, tehnik in sredstev za psihološko ocenjevanje neodvisen in avtonomen ter upoštevati smernice in priporočila stroke na svojem delovnem področju* (čl. 2.4.). To pomeni, da na psihološko oceno nikakor ne smejo vplivati interesi posameznikov, delodajalca ali drugi dejavniki, ki bi zmanjšali veljavnost, zanesljivost in objektivnost posameznikovih rezultatov.

V okviru psihološkega pregleda mora psiholog oceniti verjetnost učinkovitega vedenja in zmožnost posameznika, da bo delo zmozel opravljati tako, da s svojim vedenjem ne bo ogrožal sebe, drugih ali okolice. Psihološki pregledi v dejavnosti varovanja zdravja delavcev so obvezujoči predvsem pri zahtevnih in nevarnih delih. Ocena delazmožnosti zahteva tudi poznavanje zahtev dela, zato je za ustrezno izvedbo postopka nujno potrebno poznavanje zahtev dela, kandidata za katero se ocenjuje. *Psiholog pri svojem delu opravi le tiste psihološke postopke, metode, tehnike in sredstva za psihološko ocenjevanje, ki so optimalni za cilj in potek obravnave ter strokovna spoznanja* (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 2.5.).

Pri delu se lahko sreča z etično strokovno dilemo, kadar zaradi nejasne napotitve, obsega ali pogojev dela ne zmore izvesti namenske in usmerjene obravnave ter usmerjenega psihološkega intervjuja. V izogib temu si mora psiholog prizadevati za ustrezno komunikacijo in organizacijo procesa dela ter dostop do vseh diagnostičnih sredstev, ki *ustrezajo namenu in ciljni skupini ter omogočajo izvajanje naloge ocenjevanja odgovorno z vidika strokovnosti, kakovosti in celovitosti psihološke obravnave* (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 2.4. in 3.1.).

Zagotavljanje lastne varnosti z učinkovitim načinom dela

Nekatera dela zaradi zagotavljanja lastne varnosti in varovanja zdravja zahtevajo posebno učinkovito in hitro izvedbo opravil. V to skupino sodijo dela v območju kancerogenih snovi, kot je npr. delo vzdrževalcev v jedrskih objektih. Za vzdrževalce jedrskih objektov je najučinkovitejši zaščitni ukrep hitro in natančno izvajanje dela ali drugače – omejitev časa izpostavljenosti viru sevanja. Izbrani morajo biti posamezniki, ki so izjemno hitri, natančni in imajo zelo dobre motorične zmogljivosti.

V okviru usposabljanja na simulatorjih še dodatno izpopolnijo svoje lastnosti, da lahko delo opravijo v izjemno kratkem času. S tem se tudi zmanjša količina prejetega ionizirajočega sevanja. Poleg hitrosti izvajanja motoričnih aktivnosti in ustrezne natančnosti sta pomembna tudi ustrezna stopnja realitetne kontrole in učinkovito vedenje v omejenem času, z višjo odpornostjo na časovne pritiske. S psihološkega vidika je izbor posameznikov, ki imajo specifične zmogljivosti na tako visoki ravni, ukrep, ki ga preverijo psihologi v okviru usmerjenih psiholoških pregledov. Psihološki pregled v okviru izbora takšnih oseb zagotovi večjo verjetnost učinkovite izvedbe dela in manjšo dozo prejetega ionizirajočega sevanja. Hkrati pa lahko to pomeni tudi izločitev posameznikov, ki bi sicer želeli izvajati tovrstne aktivnosti, ki so po navadi tudi zelo dobro plačane, vendar njihove sposobnosti ne zagotavljajo ustrezne varnosti.

Primer

Duško je star 22 let in je strojni tehnik. Srednjo šolo je končal v okviru industrijskega izobraževalnega centra. Po opravljenem pripravništvu se je želel vpisati na Strojno fakulteto v prestolnici. Glede na dosežen šolski uspeh in materialne razmere družine ni imel zadostnih sredstev za najem stanovanja. Videl je razpis

začasna vzdrževalna dela na jedrskem objektu v času remonta. V okviru psihološkega pregleda se je izkazalo, da so njegove motorične sposobnosti na meji povprečja, gibi slabše koordinirani, predvsem pa počasni. Na usmerjenem psihološkem intervjuju je Duško psihologu tudi povedal, da je kot otrok živel v dveh rejniških družinah, se v mladostništvu večkrat samopoškodoval, zadnja leta pa se psihično bolje počuti in se želi osamosvojiti. Duško je bil prepričan, da je zanj pomembnejše, da si plača najemnino, kot da zmanjša tveganje izpostavljenosti ionizirajočemu sevanju. Psiholog se je spraševal, kateri vidik ocene naj prevlada pri njegovem podajanju mnenja. Ali naj mu odsvetuje takšno delo in poda negativno psihološko mnenje, saj je odgovoren za strokovnost, kakovost in celovitost psihološke obravnave (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 3.1.), ali naj *glede na mejni rezultat sledi njegovi želji in pravici do samoodločanja* (čl. 1.3.). Pri odločitvi namreč razmišlja tudi o členu 3.13., ki pravi, da *psiholog s svojim strokovnim znanjem in delom ne povzroča škode obravnavancu*.

Opozoriti velja tudi na skupine oseb s posebnimi potrebami, npr. na pregled oseb s slabšim bralnim razumevanjem ali z neznanjem slovenskega jezika. Tudi tukaj psihologa zavezujejo etična načela (Društvo psihologov Slovenije, 2019). *Pred psihološko obravnavo je psiholog dolžan na primeren način seznaniti obravnavanca s potrebnimi strokovnimi postopki, aktivnostmi, etičnimi dilemami, s poklicnim odnosom, z načinom varovanja osebnih podatkov, z varovanjem psihološkega poročila in z morebitnimi posledicami obravnave ter se prepričati, da je obravnavanec informacije in pojasnila razumel* (čl. 1.3.1.). *Psiholog zavrača in preprečuje postopke in obravnave, ki diskriminirajo ljudi* (čl. 1.23.); v okviru pregleda za oceno delazmožnosti mora zagotoviti način izvedbe, ki preprečuje diskriminacijo osebe, ki bi bila manj uspešna zaradi nerazumevanja navodil ali oviranosti v sprejemanju navodil. *Strokovno deluje v mejah svoje izobrazbe, usposobljenosti, izkušenj, etičnih načel in pristojnosti delovnega mesta* (čl. 2.1.).

Primer

Delodajalec pošlje na zdravniški pregled za oceno funkcije in delazmožnosti, v okviru katere je tudi psihološki pregled, osebo, ki razume le svoj materni jezik (in ne slovenščine). Ta jezik

je za psihologa, ki izvaja pregled, tuj. Psiholog nima diagnostičnih postopkov v tem jeziku in tudi ne znanja tega jezika. Pri t. i. skupini oseb s slabšim bralnim razumevanjem je zato treba zagotoviti dodatno razlago ali ustreznega prevajalca. Pojavi se etična in organizacijska dilema, kje prevajalca najti in kdo bo ta oseba, ki bi poslušala tudi zaupne podatke. Prevajalcev večkrat ni, klient pa le deloma (ampak ne dovolj) razume slovenski jezik. Psiholog je po etičnem kodeksu (Društvo psihologov Slovenije, 2019) dolžan *zavrniti in preprečiti postopke in obravnave, ki diskriminirajo ljudi* (čl. 1.23.). *Dolžan je enakopravno in enakovredno obravnavati vse ljudi, ne glede na raso, narodnost, spol, vero, politično pripadnosti, spolno usmerjenost ali druge osebne okoliščine* (čl. 1.22.). Ob tem pa se lahko sooči s konfliktom zaradi zavrnitve dela, za katerega je po pogodbi o delu zadolžen, in tako tvega nezadovoljstvo ter druge, hujše sankcije s strani delodajalca. Med drugim pa s tem zavrača tudi odgovornost izpolnjevanja dela, ki jo lahko najdemo tudi v okviru člena 4.14. omenjenega kodeksa, po katerem *psiholog spoštuje predpise svojega delovnega mesta v okviru organizacije, kjer dela*.

Preprečitev preobremenitev in izgorelosti

V delovnih enotah, v katerih so cilji določeni za celotno enoto skupaj, se pogosto pojavijo neenakomerne obremenitve. Zahtevne naloge se pre razporejajo posameznikom, ki imajo sicer boljše kompetence, vendar sčasoma prevzamejo vse zahtevne naloge za celotno enoto. Sodelavci to prerazporeditev vzamejo kot samoumevno in za njih ugodno ter ne pomagajo bolj obremenjenim sodelavcem. Prerazporejanje obremenitev traja neko obdobje, nato pa se pri delavcih, ki opravljajo več in zahtevnejša dela, pojavita zlom in nezmožnost opravljanja dela. Lahko se pojavijo psihosomatske težave v obliki nepojasnjenih telesnih bolečin ali težave v duševnem zdravju. V okviru obdobjnih pregledov se spremlja odziv posameznika na doživljanje obremenitev. Poskuša se identificirati posameznike s težavami v telesnem in duševnem zdravju ter se nato predlaga zaščitne ukrepe.

V uvodu k obravnavi načel odgovornost psihologa v *Kodeksu* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) izpostavljamo, da se psiholog zaveda svoje strokovne in poklicne odgovornosti do obravnavancev, do organizacij, kjer je zaposlen, ter do skupnosti in družbe, v kateri živi. To pomeni, da

mora v takšnih situacijah aktivno pristopiti k razbremenjevanju zaposlenih in nadrejene opozoriti na dobrobiti ter tveganja preobremenjenih zaposlenih ne glede na materialne koristi podjetja.

Primer

Glede na načrtovan obseg dela in sestavo ekipe v nekem podjetju je v zadnjem obdobju prišlo do pomladitve ekipe. Vsa najzahtevnejša dela so odpadla na eno osebo za celotno enoto, saj je imela dobre kompetence. Gospa Andrejka je poskušala dosegati cilje in jih je tudi dosegala, vendar so se začele pojavljati različne zdravstvene težave. Na obdobjnem pregledu jo je zato pooblaščenka izvajalka medicine dela napotila na psihološki pregled. Naloge psihologa v okviru obdobjnega pregleda so bile ocena funkcije, predlog začasne razbremenitve ter pozneje postopne reaktivacije tako v časovnem deležu kot tudi po obsegu naloženih del in opravil. Gospo je bilo treba zaščititi pred vztrajanjem v situaciji, ki ji ni bila več kos, in s krajšo intervencijo pravočasno zagotoviti vrnitev v delovno okolje. Za vodjo je bil to izziv, ker je bilo treba zagotoviti ustrezne nadomestne kadre. Izkazalo se je, da celotnega obsega dela gospe Andrejke ni bilo mogoče nadomestiti le z enim novim sodelavcem. Vodja je bil nejevoljen zaradi psihologa, saj mu je ta z oceno gospe Andrejke naložil veliko dodatnega dela ter prehodno slabšo produktivnost enote. Ne glede na nenaklonjen odziv ali morebitne pritiske nadrejenih psiholog v skladu s *Kodeksom poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019) *spoštuje predpise svojega delovnega mesta v okviru organizacije, kjer dela* (čl. 4.14.), *sebe pa zavaruje s preverjanjem svojih avtonomnih odločitev* (čl. 2.4.) in *s posvetom s kolegi* (čl. 3.17.). Tako si psiholog prizadeva za prepoznavanje etičnih dilem in njihovo razreševanje v skladu z načeli *Kodeksa* (Društvo psihologov Slovenije, 2019).

Obvladovanje spremembe v delovnem okolju

V začetku 21. stoletja je v delovno okolje pospešeno vstopila digitalizacija. Ta je vstopila v različna administrativna dela, ki so v zadnji četrtini preteklega stoletja in v začetku 21. stoletja zaposlovala pretežno delavce s srednjo izobrazbo. Osnovne dejavnosti so bile vnos različnih podatkov,

njihova obdelava, zbiranje in kontrola. Z digitalizacijo so se vsebine dela začenjale spreminjati. Dela, ki so bila zelo jasno strukturirana in definirana, je nadomestila uporaba različnih tehnoloških rešitev na osnovi digitalizacije. Tako so se rutinska dela začela umikati iz delovnega okolja. Spremenil se je obseg dela in obseg pričakovanih storitev. Pričakovana kvaliteta je bila z novo tehnologijo dosežena v večji meri, kot je bila v preteklosti pri delu, ko so ga izvajali administrativni delavci. Napak je bilo bistveno manj. Nov način dela je zmanjšal število potrebnih delavcev za ta dela. Še vedno so ostala nekatera dela, ki jih ni bilo mogoče enostavno nadomesti s predlaganimi rešitvami in z razvitimi aplikacijami. Ta dela so ostala delavcem, ki so ostali v delovnem okolju.

Primer

Marjan, star 53 let, srednja strokovna izobrazba ekonomske smeri. 30 let je delal na različno zahtevnih referentskih delih, osredotočen je bil na zagotavljanje pravilnosti vnesenih postopkov za izvedbo posameznih finančnih storitev. Po spremembi dela in uvedbi digitalnega orodja mu je aplikacija avtomatsko obdelala 500 transakcij. Nadrejeni so ocenili, da lahko od sodelavke dobi še najmanj 200 zahtevnih transakcij. Izračun službe za organizacijo je bil, da je en izvajalec odveč. Nov način dela je bil pospremljen z utemeljitvijo, da je delavec razbremenjen, saj ima sedaj za obdelavo le 400 transakcij. Preko sodelovanja s psihologom je bil oblikovan predlog zaščitnega ukrepa, ki je dolžal, da je treba spremeniti gospodov obseg dela in ga bistveno zmanjšati. Zato sta bili potrebni intervencija v organizacijo dela, v določitev obsega dela in realna postavitev časovnih okvirov za izvedbo posameznih aktivnosti. Poleg tega je bilo potrebno še dodatno usposabljanje za usvojitev nekaterih dodatnih znanj in uporabo tehnoloških pomagal, ki so omogočala uporabo novih tehnologij. Psiholog se je prvič srečeval s takšno situacijo in je moral presoditi, kje je težišče njegove odgovornosti. Pri svojem delu si je lahko pomagal z naslednjimi členi *Kodeksa poklicne etike psihologov* (Društvo psihologov Slovenije, 2019): *Psiholog je odgovoren za strokovnost, kakovost in celovitost psihološke obravnave ter za posledice svojega poklicnega delovanja* (čl. 3.1.). *Težišče odgovornosti psihologa* (čl. 3.4.) *je zaradi narave dela na neposredno vključenih obravnavancih v psihološki obravnavi, ker so ti bolj*

ranljivi (na primer: klient, študent, delavec) in je zanje poklicna odgovornost psihologa večja kot za posredno vključene obravnnavance (na primer: javnost, delovni tim, delodajalec).

Zagotavljanje varnosti pri delu s škodljivostmi, ki jih ne zaznavamo s čutili

V postopku usposabljanja je treba delavce naučiti pomena doslednega spoštovanja vseh zaščitnih ukrepov in vedenja po predpisanih postopkih, kar je integrirano v varnostni kulturi. Učinkovito vedenje v skladu s priporočili je rezultat vpliva vrednot in načinov vedenja, ki veljajo v posameznem kulturnem okolju. V oblikovanju varnostne kulture je zato pomembno upoštevati tudi posamezne vedenjske vzorce, ki veljajo v posameznih kulturnih okoljih.

Zagotavljanje učinkovitega vedenja v skladu s predpisi in uporaba ustrezne osebne varovalne opreme sta bistveno lažja v tistih okoljih, kjer prevladujejo škodljivosti, ki jih zaznavamo s čutili. Večini ljudi ni težko dopovedati, da je treba pri delu z vročimi predmeti uporabljati ustrezne zaščitne rokavice. Prav tako je hitro usvojen vedenjski vzorec pri delu v hladilnicah z zamrznjenimi predmeti. Nekoliko več težav je pri uporabi zaščite za oči in še več za ušesa, kljub temu da pri varjenju zaznavamo možnost okvare oči in zaznavamo pretiran hrup. Veliko težje pa je zagotavljati usvojitev ustreznih vedenjskih vzorcev pri delu s škodljivostmi, ki jih ne zaznavamo s čutili. Po navadi so to snovi, ki imajo lahko zelo škodljive vplive na zdravje. To so npr. kancerogene snovi in tudi biološke škodljivosti. Teh škodljivosti ne zaznavamo s čutili, vendar pa lahko bistveno ogrozijo naše zdravje in predstavljajo velika tveganja. Zato sta nujno potrebna dosledno spoštovanje vseh zaščitnih ukrepov in takšno vedenje, kot je opredeljeno in opisano v postopkih za delo. Ključnega pomena sta izbor oseb in hkratno usposabljanje za izvajanje posameznih delovnih opravil, vključno z ukrepi za zagotavljanje varnosti. Nespoštovanje teh ukrepov mora biti opredeljeno kot kršitev delovnih obveznosti.

V postopku kadrovanja in usposabljanja je treba zagotoviti, da bo posameznik zmožgal razumeti pomen zaščitnih ukrepov in možen vpliv škodljivosti ter se bo pripravljen vesti po varnostnih priporočilih. V okviru psiholoških pregledov je treba izbrati osebe, ki bodo zmogle funkcionirati tako, da bo zagotovljena varnost za vse (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 1.22.). Psiholog lahko pri tem pomaga tako, da v procesu selekcije podaja pojasnila o svojem delu. V praksi namreč še vedno prepogosto

srečamo primere, kjer rezultati psihološkega ocenjevanja in njihove interpretacije udeležencem sploh niso podani. To niža kredibilnost psihološkega dela. Hkrati pa s pravilno oceno in kakovostno ter razumljivo izvedeno interpretacijo rezultatov vseh ocenjevanj in situacije psiholog skrbi za dobrobit obravnavanca. *Psiholog se zaveda, da z napačnim ravnanjem s sredstvi za psihološko ocenjevanje (izvedbo, vrednotenje, interpretacija rezultatov) lahko povzroči nepopravljivo škodo posamezniku, stroki in družbi, zato je tudi v primeru, ko sme uporabljati določeno ustrezno kategorizirano sredstvo za psihološko ocenjevanje, dolžan sam presoditi, ali mu njegovo teoretično in praktično znanje, razumevanje, delovne izkušnje in dodatna usposobljenost dovoljujejo kompetentno uporabo določenih sredstev za psihološko ocenjevanje. V primeru dileme presodi uporabo sredstva za psihološko ocenjevanje s strokovno kompetentnim kolegom, ki to sredstvo uporablja pri poklicni dejavnosti* (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 3.12.).

Človek in promet

V Sloveniji so pogoji in podlage ocenjevanja zdravstvene zmožnosti za udeležbo v prometu opredeljene v Zakonu o voznikih (ZVoz-1) (2016) ter v Pravilniku o zdravstvenih pogojih voznikov motornih vozil (2011). Zmožnost vožnje avtomobila in vključevanja v cestni promet je tesno povezana s pojmi samostojnost, neodvisnost in svoboda. Aktivnosti, kot so obisk zdravnika, trgovine, prevoz na delo, srečevanje z družinskimi člani, predstavljajo osnovne temelje kvalitetnega življenja in zahtevajo mobilnost osebe. Vsako leto se na slovenskih cestah v povprečju 100 nesreč konča s smrtnim izidom (Javna agencija Republike Slovenije za varnost v prometu, 2021), kar je velik problem prometne varnosti. Oseba, ki ni zmožna varne udeležbe v cestnem prometu, predstavlja povečano varnostno tveganje in življenjsko ogrožajočo situacijo tako za sebe kot tudi za druge neposredne ter posredne udeležence v prometu. Odločitev o zmožnosti osebe za vožnjo mora zato vedno upoštevati posameznikov in javni interes zagotavljanja varnosti v cestnem prometu.

V postopkih ocenjevanja delazmožnosti, upravičenosti do upravljanja vozil in udeležbe v prometu ter posesti in nošenja orožja lahko prihaja do neskladja med tem, kako oseba ocenjuje svoje sposobnosti in lastnosti, ter zahtevami teh aktivnosti. To lahko privede do etičnih in strokovnih dilem. Čeprav so *obravnavanci samostojni in avtonomni v svojih odločitvah* (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 1.2. in 1.3.), se psiholog *zaveda škode, ki bi jo lahko povzročila napačna uporaba psiholoških sredstev*

(čl. 3.12.), hkrati se zaveda tudi, da je v svojem postopku dela odgovoren, da kakovostno in celovito izvede psihološko obravnavo (čl. 3.1.) in izvede oceno, ki se lahko razlikuje tudi od samoocene pregledovane osebe in njenih realnih zmožnosti.

Primer

Andrej, star 80 let, upokojen voznik tovornjaka, se je oglasil na psihološkem pregledu v okviru ocene zdravstvene zmožnosti za vožnjo motornih vozil. Po izgubi žene živi sam, v manjši vasi, ki je od najbližje trgovine in zdravstvene ustanove oddaljena 10 km. Gospod poseduje voziško dovoljenje za kategorije motornih vozil AM, B in G. Z Andrejem se pogovorimo in predlagamo, da bi vožnjo omejil na dnevno vožnjo, brez vključevanja v avtocestni prometni režim, in vožnjo v okolju, ki ga dobro pozna in pogosto uporablja. S predlaganimi omejitvami se gospod po predstavitvi tveganj in možnosti, ki mu jih omogoča vožnja z omejitvami, strinja. Gospod je z omejitvami pri vožnji še ohranil zadostno mobilnost na ključnih področjih življenja in ima možnost vključevanja v javni cestni promet. Glede na njegovo starost in rezultate pregleda je pričakovan nadaljnji upad sposobnosti, kar predstavlja dodatno varnostno tveganje. S kontrolnim zdravstvenim pregledom se omogoči spremljanje zmožnosti in vnovična ocena, ki bo zagotovila tudi pravočasno nadaljnje ukrepanje.

S starostjo psihofizične sposobnosti, potrebne za varno udeležbo v prometu, upadajo. Poveča se tveganje za neustrezno vedenje oz. nezmožnost ustreznega. Preventivni ukrep ocene zdravstvene zmožnosti za voznike je določen z Zakonom o voznikih (2016). V okviru zdravstvene obravnave psiholog oceni tiste psihične funkcije, ki vplivajo na zmožnost varne udeležbe in obsegajo oceno osebnostnih značilnosti, splošnih in specialnih sposobnosti, s poudarkom na senzomotorični funkciji in sposobnostih motoričnega odreagiranja. Samoocena zmožnosti je le eden izmed indikatorjev zmožnosti za vožnjo in pogosto ne odraža dejanskega stanja. V splošnem starostniki izražajo težnjo, da sami sprejmejo odločitev o zmožnosti za vožnjo, pri čemer le-to pogojujejo s fizičnimi oz. telesnimi omejitvami, pogosto težavami z vidom. V takih primerih je še posebej pomembno, da *pred psihološko obravnavo psiholog na primeren način*

seznanani obravnavanec s potrebnimi strokovnimi postopki, aktivnostmi, etičnimi dilemami, s poklicnim odnosom, z načinom varovanja osebnih podatkov, z varovanjem psihološkega poročila in z morebitnimi posledicami obravnave ter se prepričati, da je obravnavanec informacije in pojasnila razumel (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 1.3.1.).

Zagotavljanje prometne varnosti in mobilnosti osebe z ukrepi omejevanja ter rehabilitacije

Vožnja pod vplivom alkohola je eden izmed glavnih dejavnikov tveganja za nastanek prometnih nesreč. Vinjeni vozniki povzročijo tretjino nesreč s smrtnim izidom. Glede na starost je največji delež prometnih nesreč zaradi alkohola v skupini starih med 25 in 34 let (Javna agencija Republike Slovenije za varnost v prometu, 2021). Alkohol oslabi sposobnosti senzorne zaznave in obdelave dražljajev, upadejo sposobnosti motoričnega odreagiranja in koordinacije. Pomembno vpliva tudi na razpoloženje. Oseba je nekritična in ima omejen uvid v lastne zmožnosti, kar pogosto spremelja objestno, impulzivno in agresivno vedenje. Zakon o pravilih cestnega prometa (2021) določa začasno prenehanje veljavnosti ali odvzem vozniškega dovoljenja za voznike, pri katerih je ugotovljena kršitev vožnje pod vplivom alkohola. Oseba, ki ji je bilo odvzeto vozniško dovoljenje, mora v postopku vnovičnega opravljanja ali odloka o odvzemu vozniškega dovoljenja pridobiti tudi oceno psihologa o zmožnosti za varno udeležbo v cestnem prometu. Tvegani in odvisnostni vzorci rabe alkohola predstavljajo tako zdravstveno kot varnostno tveganje. Psihološka ocena zmožnosti za vožnjo se pogosto razlikuje od interesa posameznika, ki mu zmožnost vožnje avtomobila omogoča socialno-ekonomsko samostojnost in stabilnost ter skrb za družino in bližnje. Psiholog se ob tem sooča z dilemo upoštevanja interesov posameznika in hkratnega zagotavljanja varnosti v javnem cestnem prometu. Psihološka ocena *mora biti strokovna in podana znotraj pristojnosti delovnega mesta ali vloge v psihološki obravnavi in lahko z napačnim ravnanjem s sredstvi za psihološko ocenjevanje povzroči nepopravljivo škodo posamezniku, stroki in družbi* (Društvo psihologov Slovenije, 2019, čl. 2.1. in 3.12.).

Primer

Blaž, 29 let, je oče triletnika, zaposlen v podjetju, 40 km oddaljenem od njegovega doma. Psihološkega pregleda za oceno zmožnosti za vožnjo se je udeležil po prekršku vožnje pod vplivom

alkohola. Zaradi skrbi za družino in opravljanja dela nujno potrebuje vozniško dovoljenje. Nezmožnost vožnje bi pomenila tudi izgubo službe in finančno močno omejeno zmožnost preživljanja družine. Zato je na strani psihologa dodatna dilema pri tehtanju možnosti. Pri Blažu gre za ponovitev kršitve, saj mu je bilo pred leti zaradi vožnje pod vplivom alkohola že odvzeto vozniško dovoljenje. Ukrep spremljanja s kontrolnim psihološkim pregledom in vključitev v rehabilitacijske programe za voznike omogočata začasen odlog odvzema voznškega dovoljenja. Osebi se omogoči udeležba v cestnem prometu in s tem ohranitev zaposlitve ter socialno-ekonomskega položaja in skrb za družino. Na drugi strani pa z usmeritvijo v rehabilitacijske programe usmerjamo k strokovnjakom za področje opolnomočenja na področju varne udeležbe v cestnem prometu, pod pogoji, ki zagotavljajo znižano tveganje in varno udeležbo vsem vključenim v cestni promet.

Zaključek

V dejavnosti varovanja zdravja delavcev in zagotavljanja varnosti je ključna vloga psihologa zagotavljati takšno vedenje, da ne bo ogrožanja zdravja in varnosti. Pri tem se psiholog srečuje s stališči uporabnikov, z njihovimi željami in potrebami, ki so posledica tudi njihovih dejanskih potreb pa tudi odnosa do sebe. Zato so njihove ocene pogosto nerealne. Pri ocenjevanju mora psiholog ohraniti strokovno razdaljo in upoštevati zahteve, obremenitve ter funkcioniranje posameznika. Pogosto se znajde v etični dilemi, kadar želi ustreči posamezniku, kadar razume njegovo stisko in potrebo, vendar mora upoštevati njegovo funkcioniranje. Pogosto so to odločitve, ki so težke in ustvarijo moralni dolg. Vendar je ključnega pomena, da je odločitev takšna, da bo s čim večjo verjetnostjo zagotovila varovanje zdravja in varnosti osebe, ki jo psiholog ocenjuje, njenih sodelavcev in okolja.

Povečana zahtevnost dela, ki jo prinesejo spremembe v svetu dela, zahteva uvajanje in jasno potrebo po prilagajanju vsebine dela delavcem. Predvsem se je treba zavedati, da je potrebno usposabljanje tudi za delavce, ki so bili dolga leta na teh delovnih mestih. Mogoče ti delavci potrebujejo, glede na zahtevnost sprememb, dolgotrajnejše dodatno usposabljanje. S takšnim individualno prilagojenim usposabljanjem je možno zagotoviti ustrezno funkcioniranje in učinkovitost. Pomembno

je preprečiti izključevanje starejših delavcev in omogočiti ohranitev njihove ustrezne vloge v delovnem ter življenjskem okolju. Uvajanje velikih tehnoloških sprememb zahteva posege v organizacijo dela in usposabljanje. Od delavcev zahtevajo usposabljanja za nove tehnologije in pripravljenost naučiti se nečesa novega. Brez pripravljenosti delavcev, da se naučijo nečesa novega, in delodajalcev, da zagotovijo ustrezno prilagoditev in usposabljanje, ni možnosti, da bi tehnološke spremembe resnično zaživele. Pomembno je soočanje posameznika z njegovim vedenjem in funkcioniranjem v primerjavi z zahtevami dela ali prometa. V tem soočanju je pomembna vloga psihologa kot sporočevalca, ki zmore etično in empatično oceniti psihično funkcioniranje posameznika ter rezultate sporočiti delavcu ali vozniku.

Literatura

- Društvo psihologov Slovenije. (2019). *Kodeks poklicne etike psihologov*.
- Javna agencija Republike Slovenije za varnost prometa. (2021, 15. februar). *Pregled stanja varnosti v cestnem prometu za leto 2020*. <https://www.avp-rs.si/wp-content/uploads/2021/03/analiza-in-pregled-stanja-varnosti-cestnega-prometa-v-letu-2020.pdf>
- Pravilnik o zdravstvenih pogojih voznikov motornih vozil. (2011). *Uradni list Republike Slovenije*, (47). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2011-01-2201>
- Zakon o varnosti in zdravju pri delu (ZVZD-1). (2011). *Uradni list Republike Slovenije*, (43). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2011-01-2039>
- Zakon o orožju (ZOro-1-UPB1). (2005). *Uradni list Republike Slovenije*, (23). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2005-01-0777>
- Zakon o pravilih cestnega prometa (ZPrCP). (2021). *Uradni list Republike Slovenije*, (156). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2021-01-2982>
- Zakon o varstvu pred ionizirajočimi sevanji in jedrski varnosti (ZVISJV-UPB2). (2004). *Uradni list Republike Slovenije*, (102). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2004-01-4396>
- Zakon o voznikih (ZVoz-1). (2016). *Uradni list Republike Slovenije*, (85). <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2016-01-3686>